

PRINCIPIUL CUNOAȘTERII NEMIJLOCITE ȘI TRECEREA DE LA CONCEPTE DENOTATIVE LA TEORIA DESCRIȚIILOR ÎN FILOSOFIA TIMPURIE A LUI BERTRAND RUSSELL

CONSTANTIN STOENESCU
Facultatea de Filosofie, Universitatea din București

The principle of acquaintance and transition from denotative concepts to theory of descriptions in Russell's early philosophy. Dissatisfied with Bradley's neo-Hegelianism, Russell rebelled against idealism and adopted direct realism. During the elaboration of the works *Principles of Mathematics* and "On denoting" Russell tries to solve the difficulties of direct realism and to answer to the questions raised by Meinong's luxuriant ontology. First, Russell proposes a theory of denotative concepts, then he uses the tools of logical analysis to develop the theory of descriptions from which he derives as a consequence the epistemological principle of acquaintance, already used in his previous investigations. My goal in this paper is just to reconstruct this historical evolution of young Russell from the theory of denotative concepts to the theory of descriptions.

Keywords: Russell; direct realism; knowledge by acquaintance; denotative concepts; theory of descriptions.

ÎNTRE *PRINCIPIA* ȘI „ON DENOTING”

În „Introducere la ediția a doua” a *Principiilor matematicii*, publicată în anul 1937, Russell semnalează câteva dintre diferențele față de prima ediție din anul 1903, între care și cu privire la modul în care este înțeles limbajul. Astfel, el precizează că teoria anterioară „s-a dovedit a fi greșită”¹. Dacă în ediția din anul 1903, în capitolul al patrulea, „Nume proprii, adjective și verbe”, susținuse că „orice cuvânt care apare într-o propoziție trebuie să aibă un *anumit* înțeles”², în ediția a doua își revizuieste acest punct de vedere, în sensul că această pretenție nu poate fi susținută întotdeauna dacă considerăm cuvintele în mod izolat, și trece de la o perspectivă compoziționalistă la una contextualistă. Este adevărat întotdeauna doar că un cuvânt care are un uz inteligibil în propoziție contribuie la înțelesul propoziției în care el apare.

Russell menționează doi pași în această evoluție, teoria descrițiilor și „abolirea claselor”³.

¹ Bertrand Russell, *The Principles of Mathematics*, London, Routledge, 1992, p. xiii.

² *Ibidem*, p. 42.

³ *Ibidem*, p. xiv.

Potrivit teoriei descripțiilor, din propoziția „Scott este autorul lui Waverley” obținem prin analiză „Scott a scris Waverley și oricine a scris Waverley este Scott” sau, într-un limbaj cvasi-formal mai precis, „Funcția propozițională « x a scris *Waverley* este echivalentă cu x este Scott» este adevărată pentru toate valorile lui x ”. Această teorie neutralizează teza lui Meinong cu privire la nevoia de a accepta prezența într-o lume a Ființării a unor obiecte precum muntele de aur sau pătratul rotund, obiecte care nu există, dar, întrucât putem vorbi despre ele, trebuie să le acordăm, potrivit lui Meinong, un statut ontologic de subzistență.

Al doilea pas a fost făcut încă din *Principia Mathematica* prin teoria despre simbolurile incomplete a căror *utilizare* o putem defini, dar ele nu înseamnă nimic prin ele însele, ci au nevoie de un context definițional pentru a fi precizate. Prin urmare, clasele sunt doar simboluri sau convenții lingvistice, nu obiecte⁴. În „Introducere”, în capitolul despre simboluri incomplete, Whitehead și Russell tratează clasele asemenea descripțiilor, accentuând nevoia pentru o abordare contextualistă în cazul unor asemenea simboluri.

Scopul meu în acest studiu se limitează la analiza primului pas menționat de Russell, adică a trecerii sale de la o teorie a conceptelor denotative la teoria descripțiilor. Această evoluție asumată de însuși Russell a fost deja pusă în discuție în literatura de specialitate, iar rezultatul care a atras consensul este distingerea între două etape în gândirea lui Russell. Bunăoară, Peter Hylton deosebește între un prim stadiu, cel al conceptelor denotative, când Russell încearcă să găsească o cale de ieșire din dificultățile realismului direct, și un al doilea, cel al finalizării teoriei descripțiilor, ceea ce duce la abandonarea imediată și definitivă a teoriei conceptelor denotative⁵. Dar Russell asociază înaintării spre teoria descripțiilor nu numai interesul pentru respingerea tezei lui Meinong cu privire la subzistența obiectelor inexistente, ci și preocuparea pentru principiul cunoașterii nemijlocite⁶, înțeles atât ca o premisă general filosofică, cât și ca o consecință a teoriei descripțiilor. Îmi propun să clarific acest angajament epistemologic puternic al lui Russell pentru o abordare a diverselor probleme filosofice într-un cadru empirist.

REVOLTA ÎMPOTRIVA IDEALISMULUI ȘI ALTERNATIVA REALISMULUI DIRECT

Punctul de vedere că filosofia analitică începe cu revolta lui Russell și Moore împotriva idealismului neohegelian are o susținere largă în literatura de specialitate⁷. Inter-

⁴ Vezi Alfred North Whitehead, Bertrand Russell, *Principia Mathematica*, ediția a doua, vol. I, Cambridge, Cambridge University Press, 1963, pp. 71–72.

⁵ Peter Hylton, *Russell, Idealism, and the Emergence of Analytic Philosophy*, Oxford, Clarendon Press, 1990, p. 198.

⁶ Russell folosește în limba engleză termenul „acquaintance”, traductibil și prin cunoaștere directă sau cunoaștere prin contact, dar voi prefera expresia „cunoaștere nemijlocită” care, cred, exprimă cel mai adecvat înțelesul termenului „acquaintance”.

⁷ Vezi Robert Ammerman (ed.), *Classics of Analytic Philosophy*, Indianapolis, Hackett, 1965; Peter Hylton, *Russell, Idealism, and the Emergence of Analytic Philosophy*, Oxford, Clarendon Press, 1990; Nicho-

pretarea standard este aceea că Moore și Russell au întemeiat filosofia analitică drept urmare a unei revolte filosofice împotriva idealismului britanic reprezentat de Bradley, McTaggart, Ward și Stout și au reorientat filosofia spre analiza limbajului, spre cel logic prin Russell și mai mult spre cel natural prin Moore. Simultan cu reorientarea spre limbaj, ambii filosofi au adoptat forme ale realismului epistemologic direct, corelate cu ontologii diferite, la Russell cu o ontologie realistă de tip empiristă, la Moore cu o ontologie platoniciană.

Chiar și dacă punem la îndoială originalitatea lui Russell și Moore, rămân două aspecte neproblematic⁸. Primul este faptul istoric că Russell și Moore au fost atrași inițial, prin anii 1880, de filosofia idealistă, pentru ca apoi, la sfârșit de secol, să o respingă. Al doilea adevăr este acela că respingerea cel puțin în parte a idealismului este o condiție necesară pentru adoptarea teoriilor și metodelor specifice filosofiei analitice.

Russell este nemulțumit de inadecvarea teoriei neohegeliene a relațiilor interne la analiza matematicii. El va considera că relațiile trebuie tratate drept constituenți reali, independenți și ireductibili, ai propozițiilor, pentru ca acestea să poată fi considerate adevărate. Moore era nemulțumit de negarea de către idealismul hegelian a existenței obiectelor independente de orice minte și considera că înțelegerea propozițiilor presupune accesul direct la conceptele constitutive ale acestora.

Russell va descrie ulterior acest interval al revoltei filosofice la care a participat: „Era pe la sfârșitul anului 1898 când Moore și cu mine ne-am revoltat împotriva lui Kant și Hegel. Moore a avut inițiativa, dar eu l-am urmat îndeaproape, pas cu pas. Cred că primul studiu al noii filosofii a fost articolul lui Moore din *Mind* intitulat «The Nature of Judgment». Am simțit ... o mare eliberare, ca și cum aș fi scăpat dintr-o casă în flăcări aflată pe un promontoriu bătut de vânturi. Ca prim gest exuberant al eliberării am devenit un realist naiv și m-am bucurat în gând că iarba este verde cu adevărat.”⁹ Un alt fragment descrie asemănător miza și consecințele revoltei: „Moore luase conducerea revoltei, iar eu l-am urmat, ca un fel de emancipare... Cu senzația că evadăm dintr-o închisoare ne-am permis noi înșine să gândim că iarba este verde, că soarele și stelele ar exista chiar dacă nu este nimeni conștient de ele... Lumea, care era săracă și logică, a devenit deodată bogată și diversă.”¹⁰ Russell revine și în *Autobiografie* cu o observație asemănătoare care subliniază semnificația epistemologică și ontologică a convertirii la realism: „Pe vremea aceea (1898) începusem să ies din baia în care fusesem aruncat de McTaggart și Stout. Am fost puternic asistat în acest proces de Moore ... A fost o emoție intensă să cred iarăși că există lucruri precum mese și scaune după ce am presupus că lumea sensibilă este ireală.”¹¹

las Griffin, *Russell's Idealist Apprenticeship*, Oxford, Clarendon Press, 1991; P. M. S. Hacker, *Wittgenstein's Place in Twentieth Century Analytic Philosophy*, Oxford, Blackwell, 1996.

⁸ David Bell, “The Revolution of Moore and Russell: A Very British Coup?”, în Anthony O’Hear (ed.), *German Philosophy since Kant*, Cambridge and New York, Cambridge University Press, 1999, p. 193.

⁹ Bertrand Russell, *My Philosophical Development*, London, George Allen and Unwin, 1959, p. 22.

¹⁰ Bertrand Russell, “My Mental Development”, în P. A. Schilpp (ed.), *The Philosophy of Bertrand Russell*, Evanston, Illinois, The Library of Living Philosophers, 1940, p. 12.

¹¹ Bertrand Russell, *Autobiography*, London, George Allen & Unwin, 1967, pp. 134–135.

Teza neohegeliană potrivit căreia întreaga cunoaștere de care dispunem este mediată de structuri conceptuale este răsturnată de Moore și Russell, aceasta fiind una dintre componentele decisive ale revoltei lor împotriva idealismului. Ambii vor vorbi despre relația cognitivă directă dintre mintea subiectului epistemic și lucrurile din lumea externă. Deja în „Prefață” la *Principiile matematicii* Russell propune o analogie între utilizarea instrumentelor logicii și cunoașterea nemijlocită. Astfel, el precizează că partea principală a filosofiei logicii echivalează cu încercarea de a vedea mai clar obiectele analizei prin aducerea lor în contact direct cu mintea noastră, tot așa cum putem cunoaște nemijlocit culoarea sau gustul unui fruct. Procesul este asemănător cu cel al descoperirii planetei Neptun, doar că folosim un telescop mental¹². Russell folosește termenul „acquaintance” cu acest înțeles al unei cunoașteri directe, imediate, o relație între mintea noastră și obiecte externe acesteia în care nu mediază nimic altceva din orizontul prejudicativ. Este evident că Russell adoptă un realism direct pe care îl consideră mai avantajos, în ciuda dificultăților sale, față de idealismul pe care îl abandonase.

Correspondența purtată cu Frege chiar în acest interval al elaborării și al evaluării critice a teoriei conceptelor denotative este o bună mărturie a încercării lui Russell de a exclude orice l-ar duce înapoi spre idealism, inclusiv reminiscențe de tip psihologist, așa cum ar fi referirea la idei ca entități din mintea noastră sau acceptarea unei medieri de tip reprezentationalist între minte și obiectele despre care vorbim. Drept urmare, Russell acceptă realismul direct drept cea mai bună explicație privind modul în care suntem într-o relație nemijlocită atât cu obiectele despre care asertăm ceva, cât și cu propozițiile care au aceste obiecte drept constituenți. Într-o scrisoare trimisă ca răspuns lui Frege, care subliniase că Mont Blanc nu este o parte componentă a gândului că Mont Blanc are mai mult de patru mii de metri, Russell dă o replică semnificativă pentru acceptarea realismului direct cu toate consecințele sale: „Cred că, în ciuda tuturor zăpezilor sale, Mont Blanc însuși este o parte componentă a ceea ce este asertat în propoziția Mont Blanc este mai înalt de patru mii de metri. Noi nu asertăm gândul, pentru că acesta este o chestiune psihologică privată, noi asertăm obiectul gândului, iar acesta este, după părerea mea, o anumită entitate complexă (o *objectiver Satz*, ar putea spune cineva) în care Mont Blanc însuși este o parte componentă. Dacă nu admitem acest lucru, atunci obținem concluzia că nu știm nimic despre Mont Blanc.”¹³ Dacă obiectul ca atare nu ar fi o parte componentă a propoziției pe care o înțelegem, atunci ar fi ca și cum nu am avea niciun fel de cunoaștere a aceluși obiect, adică nici nu am ști la ce anume se referă propozițiile noastre. Doar acceptarea realismului direct elimină acest risc.

TEORIA CONCEPTELOR DENOTATIVE

Russell propune în *Principiile matematicii*, scrisă încă din 1900, la puțin timp după declanșarea revoltei împotriva idealismului, o teorie referențială a înțelesului, ase-

¹² Vezi Bertrand Russell, *The Principles of Mathematics*, London, Routledge, 1992, p. xx.

¹³ Bertrand Russell, „Letter to Frege”, în Gottfried Gabriel *et al.* (eds.), *Philosophical and Mathematical Correspondence*, Oxford, Blackwell, 1980, p. 169.

menea lui Meinong, cel pe care îl citește cu atenție în acei ani, îl recenzează și scrie câteva articole despre el. În timp ce Meinong vorbește despre ceea ce subzistă, Russell subliniază că orice expresie cu semnificație stă pentru ceva. El deosebește între *ființare* și *existență*. Ființarea caracterizează obiectul la care se referă orice termen conceputibil, adică orice obiect posibil al gândirii, fiind o proprietate a tot ceea ce apare într-o propoziție, a tot ceea ce este non-existent¹⁴. Drept urmare, Russell include în ontologia sa nu doar particulare cu existență materială, ci și puncte spațiale, momente temporale, relații, universalii, clase, entități corespunzătoare unor descripții definite precum „muntele de aur”, zeii lui Homer, himere, dar și obiecte logice care stau pentru expresii logice cu rol de conectori propoziționali precum „sau” ori „și”. Russell susține că putem avea o cunoaștere nemijlocită a acestor entități și nu recunoaște în *Principiile matematicii* nicio dificultate a realismului direct în această privință.

Putem descifra și contura mai bine teoria lui Russell a conceptelor denotative pornind de la raportarea la teoria tradițională asupra naturii propoziției, așa cum este ea dezvoltată de Bradley. Russell acceptă perspectiva potrivit căreia structura unei propoziții este constituită de un subiect și un predicat aflate în relație de categoricitate, ceea ce presupune că subiectului îi este atașat un concept general prin intermediul unei expresii descriptive care realizează referința identificatoare. Cuvintele stau fiecare pentru câte o idee care constituie înțelesul lor și au înțeles tocmai pentru că sunt simboluri care stau pentru altceva decât ele însele, pe când propozițiile conțin entitățile indicate de cuvinte.

Russell afirmă explicit că ghidul său în elaborarea unei logici corecte este așa-numita „gramatică filosofică”, adică analiza gramaticii limbajului natural pornind de la principiul potrivit căruia orice cuvânt care apare într-o propoziție trebuie să aibă un anumit înțeles. În această etapă a elaborării *Principiilor matematicii*, Russell susține că analiza structurii gramaticale poate dezvălui structura logică, pe când ulterior, o dată cu teoria descripțiilor, își va schimba radical punctul de vedere și va accepta că învelișul lingvistic este superficial și înșelător, astfel încât structura logică rămâne ascunsă¹⁵. Mai mult decât atât, Russell pretinde că proiectul gramaticii filosofice poate asigura înțelegerea corectă a unor distincții precum cele dintre subiect și predicat, substantă și atribut, substantiv și adjectiv sau, în termenii lui Bradley, dintre *acesta* și *ce*, distincții care fac diferența dintre monism și monadism, dintre idealism și empirism, dintre cei ce susțin și cei care neagă că are legătură cu ceea ce există.

Russell consideră că orice obiect al gândirii sau tot ceea ce apare într-o propoziție adevărată sau falsă este un termen, cel mai cuprinzător cuvânt din vocabularul filosofic. El deosebește între lucruri, care sunt indicate de numele proprii, și concepte, care sunt

¹⁴ Vezi Bertrand Russell, *The Principles of Mathematics*, London, Routledge, 1992, secțiunea 427, pp. 449–450.

¹⁵ Punctul de vedere inițial este expus clar în *Principiile matematicii*: „Prin urmare, corectitudinea analizei noastre filosofice a unei propoziții poate fi verificată în mod util prin exercițiul de a atribui înțeles fiecărui cuvânt din enunțul care exprimă propoziția. În general, față de opiniile actuale ale filosofilor, mi se pare că gramatica ne aduce mult mai aproape de o logică corectă; și, în cele ce urmează, gramatica, deși nu va fi stăpânul meu, va fi luată drept ghidul nostru” (Bertrand Russell, *The Principles of Mathematics*, London, Routledge, 1992, p. 42).

indicate de toate celelalte cuvinte. La rândul lor, tot pe baza unei distincții gramaticale, conceptele sunt de două mari categorii, cele indicate de adjective și cele indicate de verbe. Primele sunt predicate sau clase, celelalte relații.

Cel mai simplu caz analizabil este cel al propozițiilor categorice cu structura subiect-predicat, așa cum este „Socrate este om”. Aceasta, în ordinea sesizării înțelesului, este echivalentă cu propoziția „Umanitatea aparține lui Socrate”, dar în timp ce prima este despre Socrate, a doua este despre noțiunea de „umanitate”, altfel spus, în timp ce prima propoziție trimite spre un lucru, a doua trimite spre un concept. Propoziția „Socrate este om” are un singur termen, „Socrate”, cuvânt care poate apărea numai ca subiect într-o propoziție, pe când „om” și „umanitate” sunt bivalente, în funcție de rolul pe care îl au în propoziție. Considerată ca atare, propoziția „Socrate este om” are un înțeles unic, asigurat de predicatul ei. Astfel ajungem la elemente constitutive ale propoziției și constatăm că orice propoziție autentică se referă la ceva, adică la un lucru, fie unul care există, așa cum este cazul lui Socrate, dar și al punctelor materiale, al momentelor temporale, al stărilor mintale, fie unul care nu există, așa cum este cazul punctelor din spațiul non-euclidian sau al personajelor dintr-un roman.

Cred că se poate susține că cel puțin în privința naturii elementelor ultime ale analizei, Russell împărtășește inițial, în prima etapă a dezvoltării gândirii sale după despărțirea de hegelianism, o concepție de tip neohegelian, apropiată de cea expusă de Bradley în *Logica* sa, deși pare a fi altfel. Russell însuși recunoaște că nu poate depăși confuzia dintre elementele logice și psihologice care constituie înțelesul. De fapt, asemenea lui Moore, el vorbește despre termeni ca despre constituenții ultimi ai propozițiilor, dar înțelege prin ei concepte¹⁶. Dar o propoziție nu conține cuvinte, ci, așa cum am arătat mai sus, entitățile indicate de cuvinte. Drept consecință, înțelesul este în acest sens irelevant pentru logică. Însă nu aceasta este calea pe care o urmăm, întrucât ceea ce ne interesează este altceva deoarece „asemenea concepte precum *un om* au înțeles în alt sens: ele sunt, ca să zicem așa, simbolice prin natura lor logică, pentru că au proprietatea pe care am numit-o *denotare*”¹⁷. Aceasta înseamnă că atunci când expresia „un om” apare în propoziția „Am întâlnit un om pe stradă”, propoziția respectivă nu este despre conceptul de om, ci despre ființa bipedă denotată de conceptul de om. Acesta este înțelesul non-psihologic al unui concept și este detectabil numai atunci când cuvântul apare într-o propoziție. Aici este punctul în care Russell se desparte de Bradley. În propoziția „Acesta este un om” atașăm conceptul de om la o entitate care nu este un concept, dar dacă ne referim la o ființă bipedă utilizând cuvântul „John”, atunci nu vom putea vorbi despre înțeles, așa cum face Bradley¹⁸. După Russell, confuzia lui Bradley

¹⁶ De fapt, însuși Russell precizează într-o notă că noțiunea sa de termen este o versiune modificată a noțiunii de concept pe care Moore o utilizează în articolul „On the Nature of Judgment”. Firește, Russell nu uită să atenționeze că sunt și unele deosebiri importante (Bertrand Russell, *The Principles of Mathematics*, London, Routledge, 1992, p. 44).

¹⁷ Bertrand Russell, *The Principles of Mathematics*, London, Routledge, 1992, p. 47.

¹⁸ Bradley, preocupat să identifice conținutul ideal al oricărui act judicativ, susține că „În cele din urmă, subiectul este în toate judecățile entitatea reală care apare în percepție.” (F. H. Bradley, *The Principles of Logic*, second edition, vol. I, London, Oxford University Press, 1922. p. 26).

este dată de apariția cuvintelor în propoziții, iar acestea din urmă sunt gândite ca entități mentale care au legătură cu procesul cognitiv.

Noutatea din teoria lui Russell devine și mai clară atunci când luăm în considerare faptul că denotarea este înțeleasă drept o relație logică între anumite concepte și anumiți termeni în virtutea cărora asemenea concepte denotă asemenea termeni în mod inerent și logic¹⁹. Prin urmare, n-ar fi vorba despre o relație care să țină de contingenta limbajului, ci de o relație care are o anumită necesitate, ceea ce ar fi încă acceptabil pentru un neohegelian precum Bradley.

TEORIA DESCRIPȚIILOR ȘI PRINCIPIUL CUNOAȘTERII NEMIJLOCITE

Odată cu elaborarea teoriei descripțiilor, cu un simț revigorat al realității, Russell devine mai parcimonios cu acceptarea diverselor entități și reduce ontologia luxuriantă adiacentă *Principiilor matematicii*. Prețul plătit pentru această reducere, observă Hacker²⁰, este o ruptură între structura gramaticală (lingvistică) a enunțului care exprimă propoziția și structura logică a propoziției exprimate. Russell începe să creadă, asemenea lui Moore, că expresia lingvistică a unei propoziții logice este un mediu transparent prin care vedem propoziția pe care o vom supune analizei logice. Propozițiile logice, ca obiecte non-lingvistice, nu propozițiile lingvistice, sunt purtătorii adevărului. Propozițiile logice sunt independente de minte și în acest sens conțin entități obiective, „concepte” la Moore, termeni cu rol de părți constitutive la Russell. După Russell, teoria descripțiilor arată că forma lingvistic-gramaticală a unei expresii, așa cum ar fi forma subiect-predicat a propoziției „Regele Franței este chel”, poate ascunde adevărata formă logică a propoziției exprimate. Prin analiză logică vom dezvălui forma logică, adică scoatem la iveală cuantificatorii, relația de identitate și constanțele logice, elemente constitutive ale unei structuri obturată de învelișul lingvistic superficial. Expresiile denotative doar par să stea pentru ceva, dar nu o fac, deși apar ca subiect gramatical al propoziției lingvistice.

Comparația cu teoria lui Frege despre sens și referință ne poate permite să înțelegem pasul decisiv făcut înainte prin teoria descripțiilor definite. Pentru Frege, o propoziție de forma „F este G” are sens, dar este lipsită de referință dacă nu există ceva care să fie F.

Drept urmare, ar spune Frege, propoziția „Regele actual al Franței este chel” ar exprima un gând, însă nu ar avea o valoare de adevăr, nu ar fi nici adevărată și nici falsă. Russell merge mai departe decât îl ducea pe Frege distincția dintre sens și referință, astfel că propoziția de mai sus devine „Există un lucru și numai un singur lucru care este regele actual al Franței și orice lucru care ar fi regele actual al Franței este chel”, ceea ce în limbaj formal este redat prin

¹⁹ Bertrand Russell, *The Principles of Mathematics*, London, Routledge, 1992, p. 58.

²⁰ P. M. S. Hacker, „The Rise of Twentieth Century Analytic Philosophy”, în Hans Joachim Glock (ed.), *The Rise of Analytic Philosophy*, London, Blackwell, 1997, p. 64.

$\exists x((x \text{ este regele actual al Franței și } \forall y(y \text{ este regele actual al Franței} \rightarrow y=x)) \& x \text{ este chel.}$

Așa cum am menționat deja, în teoria lui Russell, descripțiile definite sunt simboluri incomplete, adică nu stau pentru un lucru, dar pot fi parafrazate în contextul propoziției în care apar. Russell scoate astfel la iveală forma logică a acestor propoziții ca pe o formă pe care limbajul natural o ascundea.

Ramsey denumește teoria descripțiilor o „paradigmă a filosofiei”²¹ deoarece pare capabilă să rezolve vechi încurcături cu privire la existență și identitate. Analiza logică nu mai constă doar în descompunerea entităților denotate de termenii propoziției lingvistice, ci presupune parafrizarea întregii propoziții lingvistice printr-una din care simbolurile incomplete au fost eliminate. Analiza transformativă face mai mult decât analiza decompozițională, în sensul că ea scoate la iveală forma logică a propoziției și a faptelor, ceea ce diferă de forma gramaticală, deseori înșelătoare, a propozițiilor lingvistice prin care sunt descrise faptele. Prin teoria sa, Russell a atins un scop metafizic cu ajutorul unor mijloace logice: propozițiile adevărate sunt izomorfe cu faptele pe care le exprimă, ceea ce înseamnă că analiza logică dezvăluie componentele și structurile ultime ale realității²².

Această distincție dintre forma gramaticală de suprafață și forma logică profundă propusă de teoria descripției va avea consecințe importante asupra filosofiei analitice²³.

În primul rând, se schimbă însăși concepția cu privire la analiză, trecându-se de la analiza decompozițională, bucată cu bucată, a entităților menționate ostensiv de expresiile dintr-o propoziție lingvistică la o analiză care recunoaște ceea ce Russell numește „simboluri incomplete”. Acestea din urmă apar în propozițiile lingvistice, dar nu stau pentru ceva anume care ar putea fi indicat referențial, de aceea nu au înțeles în mod independent, dar propozițiile lingvistice în care apar au înțeles ca între și, tocmai de aceea, exprimă o propoziție logică. În asemenea cazuri, prin metoda logică propusă de teoria descripțiilor, analiza presupune transformarea propoziției lingvistice inițiale într-o propoziție lingvistică din care a fost eliminat simbolul incomplet.

În al doilea rând, analiza devine un instrument pentru dezvăluirea formei logice a propoziției. Mai mult decât atât, faptele, iar nu propozițiile, încep să fie considerate drept elemente constitutive ale lumii. Russell însoțește această schimbare de distincția dintre forma gramaticală a propoziției lingvistice și forma logică a faptului, ceea ce înseamnă că, din această perspectivă, sarcina filosofiei devine aceea de a cerceta formele logice ale faptelor care compun lumea.

În al treilea rând, dacă până atunci Russell încă nu reușise o conectare între cercetările sale de logică privind construcția unui limbaj formal și preocuparea sa pentru o viziune realistă asupra lumii, odată cu „On Denoting” îndeplinește și acest deziderat:

²¹ P. F. Ramsey, *The Foundations of Mathematics and Other Logical Essays*, London, Routledge and Kegan Paul, 1931, p. 263.

²² Hans Joachim Glock, *What is Analytic Philosophy*, Cambridge, Cambridge University Press, 2008, p. 34.

²³ Vezi Peter Hylton, *Russell, Idealism, and the Emergence of Analytic Philosophy*, Oxford, Clarendon Press, 1990, cap. 6, precum și P. M. S. Hacker, “The Rise of Twentieth Century Analytic Philosophy”, în Hans Joachim Glock (ed.), *The Rise of Analytic Philosophy*, London, Blackwell, 1997, pp. 64–65.

logica și aparatul ei tehnic devin un instrument de analiză care permite trecerea dincolo de trăsăturile înșelătoare ale gramaticii limbajului comun și sesizarea structurii profunde, logico-metafizice, a lucrurilor.

În al patrulea rând, teoria descripțiilor îl obligă pe Russell să acorde o mai mare atenție cercetării limbajului și a modului în care acesta îndeplinește funcția de simbolizare. Russell înaintează în această cercetare și constată cât de înșelător este simbolismul limbajului comun dacă îl luăm drept un mediu transparent care ne permite să cercetăm forma propozițiilor sau a faptelor. După Hacker²⁴, chiar dacă, date fiind antecedentele, lui Russell i-ar fi venit greu să recunoască acest lucru, teoria descripțiilor l-a obligat să conceapă analiza ca o operație intralingvistică de parafrază în scopul obținerii unei clarificări filosofice, iar nu drept o cercetare superfizicală a structurii logice a realității.

În fine, tot Hacker²⁵ face observația că teoria descripțiilor i-a permis lui Russell să-și slăbească angajamentele ontologice și să-și întărească aderența la vechiul principiu al lui Ockham – entitățile nu trebuie multiplicat mai mult decât este necesar. Aceasta îl duce spre Russell spre reducționism, în sensul că putem înlocui entitățile inițiale cu construcții logice din entități familiare din experiența directă. Astfel, Russell ajunge la rezultatul pe care îl căuta și are de acum înainte o justificare puternică pentru realismul direct și principiul cunoașterii prin experiență nemijlocită. Distincția dintre cunoaștere prin descriere și cunoaștere prin experiență nemijlocită devine astfel un instrument redutabil în epistemologie și ontologie.

Drept urmare, devine legitimă o discuție despre statutul elementelor constitutive ultime de care Russell se va ocupa pe termen ceva mai lung, și după „On Denoting”, inclusiv în teoria sa a atomismului logic²⁶. Griffin²⁷ lansează ipoteza potrivit căreia lucrurile stau altfel decât par și că termenii despre care vorbește Russell nu ar avea nici natură lingvistică, nici natură logică, ci sunt constituenți obiectivi ai lumii. Russell enumeră concepte, universalii, entități complexe, concrete și abstracte, obiecte fizice și stări mintale. Să fie valabilă ipoteza lui Griffin și pentru intervalul trecerii de la concepte denotative la teoria descripțiilor? Așa cum am precizat mai sus, în etapa elaborării teoriei conceptelor denotative, Russell considera că atunci când un cuvânt apare într-o propoziție, ca în cazul propoziției „Am întâlnit un om pe stradă”, putem vorbi despre un înțeles non-psihiologic al conceptului asigurat de funcția sa logică a denotării. Aceasta înseamnă că ne referim la înțelesul propoziției „Am întâlnit un om pe stradă”, iar nu la omul pe care l-am întâlnit pe stradă, adică la entitatea bipedă identificabilă drept John.

²⁴ P. M. S. Hacker, „The Rise of Twentieth Century Analytic Philosophy”, în Hans Joachim Glock (ed.), *The Rise of Analytic Philosophy*, London, Blackwell, 1997, p. 65.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ Vezi Bertrand Russell, „The Philosophy of Logical Atomism”, în David Pears (ed.), *Russell's Logical Atomism*, Collins, Fontana, 1972, pp. 31–142, precum și Bertrand Russell, „Logical Atomism”, în David Pears (ed.), *Russell's Logical Atomism*, Collins, Fontana, 1972, pp. 143–165.

²⁷ Nicholas Griffin (ed.), *The Cambridge Companion to Bertrand Russell*, Cambridge, Cambridge University Press, 2003, p. 20.

CUNOAȘTERE PRIN EXPERIENȚĂ NEMIJLOCITĂ ȘI CUNOAȘTERE PRIN DESCRIERE

Așadar, principiul cunoașterii nemijlocite este considerat de Russell o consecință a teoriei descripțiilor. În articolul „Knowledge by Acquaintance and Knowledge by Description”, Russell precizează: „Principiul epistemologic fundamental în analiza propozițiilor care conțin descripții este acesta: Orice propoziție care poate fi înțeleasă trebuie să fie compusă numai din constituenți pe care îi cunoaștem prin experiență nemijlocită.”²⁸

Russell explică în ce fel rezolvăm dificultățile denotării prin utilizarea descripțiilor. El precizează că, atunci când spunem „autorul lui Waverley a fost Scott”, înțelegem „unul și numai un singur om a scris Waverley și el este Scott”. Avem aici o identitate între o variabilă, adică pronumele indeterminat „el” și Scott. Astfel, expresia „autorul lui Waverley” a fost analizată și nu mai apare drept constituent al propoziției. Analiza este transformare, nu eliminare, în sensul că expresia inițială este transformată în altceva în contextul propoziției în care apare.

Procedura este inspirată din matematică și este explicată de Russell în termenii unei construcții logice care face inutil postulatul metafizic al existenței unor entități matematice. Să luăm cazul numerelor cardinale. Două colecții egal de numeroase au ceva în comun, și anume, numărul lor cardinal. Dar dacă numărul cardinal este inferat din colecții, nu construit în termenii lor, existența lui rămâne îndoielnică dacă nu este postulată metafizic *ad hoc*. Prin definirea numărului cardinal al unei colecții date drept clasa tuturor colecțiilor egale numeric, evităm necesitatea acestui postulat metafizic și îndepărtăm un element de îndoială din filosofia aritmeticii. Reamintindu-ne de proiectul „abolirii claselor” menționat anterior, vom observa că metoda este aplicată de Russell și claselor, despre care nu trebuie să presupunem că au realitate metafizică, ci pot fi privite drept ficțiuni construite simbolic.

Pe scurt, principiul construcției logice poate fi formulat astfel: „Ori de câte ori este posibil, construcțiile logice sunt de substituit entităților inferate.”²⁹ Metoda este descrisă de Russell astfel. Fiind dat un set de propoziții despre care presupunem că se referă la entități inferate, observăm ce proprietăți ar trebui să aibă aceste entități astfel încât aceste propoziții să fie adevărate. Prin ingeniozitate logică putem construi o funcție logică a unor entități mai puțin ipotetice care au proprietățile cerute. Cu acea funcție construită înlocuim entitățile inferate și astfel obținem o nouă interpretare, mai puțin îndoielnică, a propozițiilor în discuție. Această metodă din filosofia matematicii este aplicabilă și în filosofia fizicii, de exemplu, așa cum face Whitehead, pentru a pune în relație datele senzoriale, pe de o parte, și punctele, instanțele și particulele, pe de altă parte. O aplicație completă a acestei metode care înlocuiește inferențele cu construcții ar putea reprezenta materia în termenii datelor senzoriale și, mai mult decât atât, în

²⁸ Bertrand Russell, *Essays in Analysis*, ed. Douglas Lackey, London, George Allen and Unwin, 1973, p. 159.

²⁹ Bertrand Russell, „Relația datelor senzoriale cu fizica”, în Bertrand Russell, *Misticism și logică. Și alte eseuri*, traducere de Monica Medeleanu, București, Editura Herald, 2011, p. 169.

termenii datelor senzoriale ale unei singure persoane, deoarece datele senzoriale ale celorlalți nu pot fi cunoscute fără un anumit element inferențial. Russell prefigurează astfel proiectul propus ulterior de empirismul logic.

Rezultatul final al aplicării principiului cunoașterii nemijlocite îl duce pe Russell la distincția dintre cunoașterea nemijlocită și cunoașterea prin descriere, aceasta din urmă fiind definită drept cunoașterea obiectelor pe care nu le putem cunoaște în mod nemijlocit. Obiectele fizice ca atare nu pot fi cunoscute nemijlocit, ci numai datele senzoriale de care suntem conștienți atunci când percepem un asemenea obiect. De asemenea, nu putem cunoaște nemijlocit alte minți. Acestea vor fi cunoscute prin descriere, adică prin formularea unor propoziții de felul „cutare lucru este așa-și așa”. Descrierea presupune identificarea unui anumit obiect care are o anumită proprietate, chiar dacă obiectul respectiv nu poate fi cunoscut nemijlocit. De exemplu, putem descrie omul cu masca de fier, deși nu știm cine a fost, sau putem ști de pe acum că alegerile vor fi câștigate de candidatul care va obține cele mai multe voturi fără să avem o cunoaștere nemijlocită a acestuia. Russell va rămâne în aceste cadre conceptuale până la prelegerile sale despre atomismul logic din anul 1918, când întâlnirea cu tânărul Wittgenstein îl duse la sesizarea unor noi probleme.